

גינות ים תיכוני

עיצוב הגן הפרטי בסגנון ים-תיכוני

המגמה של עיצוב גנים בסגנון ים תיכוני הולכת וכובשת לה מקום של כבוד בקרב חובבי הגינות. עם זאת, בהעדר מסורת מגובשת, איש אינו יכול לאפיין באופן חד משמעי את הסגנון החדש-ישן הזה. העוסקים בנושא, איש איש בדרכו, לפי יכולתו ולפי נטיות ליבו, מנסים ליצור גנים שיהיו קשורים יותר לסביבה ולאקלים שאנו חיים בהם. על רקע זה, כל אמירה שתאמר כאן, איננה אלא בגדר הצעה - נקודת השקפה אפשרית, אחת מני רבות.

צרוף המילים 'ים תיכוני' הופך בשנים האחרונות ליותר ויותר נפוץ בתחומים רבים של חינוך. אנו פוגשים בו בהקשרים רבים ומגוונים כמו בישראל, מוסיקה, עיצוב ועוד. מטבע הדברים למגמה זו יש הד חזק במיוחד דווקא בכל הנוגע לגינות, וכך, גם הביטוי "גינות ים תיכוני" נשמע בתדירות גוברת והולכת בקרב הגננים וחובבי הגינות כאחד. מן הסתם לא רחוק היום שבו ביטוי זה יהפוך לצמד מילים שחוק ונדוש, וזאת, לפני שהמושג הספיק להגיע לבגרות ולהפוך לאמירה שברור גם לאומר וגם לשומע מה באמת עומד מאחוריה. במילים אחרות, כשאנו מדברים על גינות 'ים-תיכוני' אין זה מובן כלל וכלל שכולנו מדברים, ולו גם בערך, על אותו הדבר.

טראסות מאבן, והסלע הטבעי החשוף תורמים לחיבור הגן לנוף הטבעי שמסביבו. עשביית הבר משתלבת והופכת לחלק מהתמונה הכללית.

הראשונים שטבעו את המושג היו כנראה האצילים ובעלי הממון מאנגליה, אלו שיכלו להרשות לעצמם לברוח ממזג האויר האנגלי לבתי נופש ואחוזות לחופי הים התיכון. לחופי הריביירה הצרפתית, איטליה ויוון, כמו גם בקפריסין ובאיים אחרים בים התיכון, החלו האנגלים חובבי הגינון, לגלות את האפשרויות החדשות והמלהיבות שפתח בפניהם מזג האויר הנוח. 'ים תיכוני' הפך אצלם לשם נרדף לאקזוטי, ובחדווה רבה אימצו הגננים דאז מגוון גדול של צמחים מכל העולם, שבמולדתם הקרה והערפילית לא ניתן היה לגדלם. וכך, אנו מוצאים גם כיום, לאורך חופי הים התיכון, באזורים שהושפעו ממגמות אלו, שפע של מיני דקלים, יוקות, שפלות, ציפור גן עדן וכיו"ב... (כמובן קשה שלא לראות את הדמיון למגמות מסוימות בגינון כאן אצלנו). שיטוט באתרי אינטרנט מאנגליה, מגלה שצמחייה שבארץ אנו מגדירים כ'טרופית', עדיין נחשבת שם לאחד ממאפייני הגינון הים תיכוני.

כאן ועכשיו, בישראל של המאה ה-21, הולכת ומתחזקת המגמה, או השאיפה, לסגנון גינון שיהיה יותר "מחובר" - יותר קשור לסביבה ולאקלים שאנו חיים בהם. מתוך החיפוש הזה הולך וצומח סיגנון חדש השולח שורשים עמוקים לעבר הנופים והתרבויות של אזור הים התיכון. מן הראוי לציין שמגמה זו היא כמובן גם עניין של אופנה, וכמו כל אופנה היא מבטאת רצון לשינוי, להתחדשות, ולהגדרה של מערכת כללים חדשה, שתייחד ותבדל אותה מהאופנות שקדמו לה.

מרקמי צמחייה טבעיים, עלים ופרחים קטנים יחסית כל אלו מול המרקם הטבעי והגס של האבן יוצרים מתח ועניין במפגש בין הצומח לדומם.

בהעדר מסורת מגובשת, אין איש, ובודאי לא הכותב, היכול לאפיין באופן חד משמעי את הסיגנון החדש-ישן הזה. כולנו – העוסקים בנושא, מנסים איש איש לפי יכולתו ולפי נטיות ליבו, ליצור גנים שיתנו מענה לדרישות המתחדשות. על רקע זה, כל אמירה שתאמר כאן, איננה אלא בגדר הצעה - נקודת השקפה אפשרית, אחת מני רבות.

מהו גן ים תיכוני ישראלי?

בראש ובראשונה, זהו גן התואם לאקלים והמשקף את הנוף הטבעי המקומי. ואולם, נוף 'טבעי', הוא דבר שבפועל כבר לא קיים בארץ, זה מאות שנים רבות. היערות שכיסו את

אלמנטים דוממים בגימור טבעי, עלווה בגווני אפור, וקנה מידה קטן המאפשר מגוון התרחשויות בחלל מאד מצומצם.

האזור לפני השתלטות סימני הציביליזציה, נעלמו מזמן, ואת מקומם תפס נוף שהוא שילוב של תוצאות פעילות האדם, עם צמחייה טבעית החוזרת ומתבססת לאיטה בכל מקום שמאפשרים לה.

כשאנו מטיילים באזורים הפחות מיושבים אנו נתקלים שוב ושוב בשרידי חקלאות כמו טראסות, בורות מים, שבילים, ואף עצים שנטעו בידי אדם. אנו רואים הרבה משטחים חשופים – משטחי סלע, שטחי מרעה המוריקים בחורף וקמלים בקיץ, ושטחי בתה המתאפיינים בצמחייה נמוכה שאיננה חוסמת את קו הראייה. צמחיית הבר, שהיא כמובן ים תיכונית ללא מרכאות, מותאמת לשרוד את הקיץ היבש, והיא על כן 'צנועה' יותר. היא מתאפיינת בד"כ בקומפקטיות, בצבעים פסטליים ובמגוון גווני אפור, בעלים ופרחים קטנים יחסית, ובאופי צימוח מרוסן.

מה מכל זה אנחנו רוצים להביא לגינה הביתית וכיצד?

ננסה להציע כאן מספר מאפיינים תכנוניים שיכולים לתרום ליצירת גן בעל אופי 'ים תיכוני'.

1. שימוש באלמנטים דוממים:

השימוש בחומרים דוממים כמו אבן, עץ, בטון, וחומרים דומים אחרים אינו דווקא מאפיין ייחודי של גן ים תיכוני. עם זאת, ניתן בהחלט לומר שבסגנונות הגינון השונים שהתפתחו מסביב לאגן הים התיכון, נעשה מאז ומתמיד שימוש נרחב ומשמעותי באלמנטים דוממים. האקלים היבש בקיץ הגביל מאד את האפשרויות למלא את כל המרחב בצמחייה ופתח כר נרחב יותר לשילוב בין צמחיה לאלמנטים שאינם צמחיים. בתנאי אקלים לחים יותר משמשת המדשאה למילוי החללים ה"נייטרליים". היא מגשרת בין קבוצות הצמחים העיקריות (עצים, שיחים, פרחים...), ומגדירה אותן בחלל. באקלים שלנו ימלאו את התפקידים הללו בעיקר משטחים ושבילים, מרוצפים או מחופים בחומר אחר (חלוקי נחל, רסק עץ, וכיו"ב), כל זאת בצד טראסות ומדרגות, פרגולות, ערוגות בנויות ומיכלי שתילה, תעלות ובריכות מים, ועוד כיד הדמיון הטובה. ניתן גם להצביע על כך שככלל, הסגנון הים תיכוני "מעדיף" שימוש בחומרים בעלי עיבוד מינימלי – למשל אבן טבעית ולא מנוסרת, או קרמיקה טבעית ללא גלזורה, ובצורות ומבנים פשוטים ולא מתוחכמים.

2. כבוד למרחב:

בתכנון הגן אנו עוסקים בראש ובראשונה בארגון ועיצוב מחדש של המרחב שמחוץ לבית. המדובר לא רק במילוי החלל הריק באלמנטים יפים ואולי גם נחוצים, אלא גם בהקדשת תשומת לב מיוחדת לעיצוב וליצירת החללים שבין אותם אלמנטים. החלקים ה"ריקים" בגן יכולים להיות חשובים לא פחות מכל עץ או שיח. השימוש הנרחב באלמנטים הדוממים שנזכר לעיל תורם תרומה נכבדה לאפשרויות עיצוב החלל, אך אין בכך די. גם בתכנון הצמחייה, ואולי בעיקר שם, רצוי להקפיד על השארת מרחבים פתוחים בין הצמחים, שאם לא כן נמצא עצמנו עם גן הדומה יותר ליער טרופי מאשר לנוף ים תיכוני. נטיית הלב של רובנו ככולנו היא להוסיף עוד ועוד. המשתלות (וגם הגינות של השכנים), מלאות במגוון צמחים מעניינים ויפים, ולעיתים קרובות מדי אנו מתפתים לנסות להכניס את כולם לגינה שלנו. אנו רוצים לשתול עוד צמחים יפים כדי שהגינה תהיה יפה יותר, וכך עם הזמן אנו סותמים כל חלל הגינה בשפע של צמחיה יפה, אך המרחב הפתוח שבין הצמחים נפגע. בסופו של דבר, אנו מקבלים גן שהוא פחות יפה מסך כל מרכיביו. הגן הים תיכוני מצטיין באיפוק, הלוקח בחשבון את הצורך במרחב, ויוצר משחק ומתח פנימי בין המלא לריק. הוא משאיר חללים וחללי משנה בתוך הגינה ויכול ליצור בו בזמן מתח ועניין, בצד תחושה נעימה של רוגע. זהו גן שהאיכויות שלו גדולות מסך כל מרכיביו.

צמחייה נמוכה ושביל אבני דריכה מחליפים את המדשאה בתפקיד מילוי החלל וגישור בין האלמנטים הגבוהים יותר.

3. שימור מרקמים טבעיים:

בדומה לגינון היפני ובניגוד לגינון האירופאי הקלאסי, הנטייה בגינון ים תיכוני היא לשמר ולהדגיש את המראה הטבעי. הזכרנו כבר את רמת העיבוד המינימלית לגבי הדומם בגן, ואנו נוקטים גישה דומה לגבי הצמחייה. בחירה נכונה של הצמחים ושמירה על מרווחים נכונים, מאפשרות לצמחים להתפתח ולקבל צורה דומה ככל האפשר לצורתם הטבעית. הגיזומים לצורך עיצוב צורת הגן (גדרות חיות וכיו"ב) יפנו את מקומם לטובת גיזומים מקומיים לצורך חידוש הצמח והבלטת צורתו הטבעית.

4. מבנה לא פורמאלי:

כפי שכבר נכתב בהקדמה לעיל, הגן הים תיכוני מהווה בין השאר ניסיון להביא את הטבע לתוך הגבולות הקטנים והמוגדרים של הגינה הפרטית. הערנו גם שהטבע אף הוא, כבר איננו לגמרי טבעי. כיצד איפה יכולה גינה הכלואה בין קיר לגדר להיות בעלת מבנה בלתי פורמאלי? התשובה איננה פשוטה, אך אפשרית, לפחות במידה מסויימת. שילוב של אלמנטים דוממים המשנים את הקווים הקיימים, עם צמחייה "פרועה" היוצאת מתוך הקווים הישנים והחדשים כאחד ומטשטשת אותם, הופך את הגן ליחידת נוף חדשה ושונה. העין פוגשת צורות ומרקמים חדשים והקווים הישנים מפסיקים להיות כה משמעותיים.

במראה הכללי של הגן, ממלאים האבן והעץ תפקיד לא פחות חשוב מהצמחייה. הם יוצרים ומעצבים מחדש את החלל, ומנתקים את העין מקווי הגבול הקשים של קיר הבית והגדר.

5. שימוש בצמחייה ים תיכונית:

ניתן להגדיר צמחייה ים תיכונית במספר אופנים. ההגדרה הבוטנית המצומצמת מתייחסת לצמחים שמוצאם מסביבות הים התיכון, ואולי גם לצמחייה מאזורים אחרים בעולם שבהם אקלים ים תיכוני. הגדרה מרחיבה יותר מתייחסת למאפיינים בוטניים וצורניים. אפשר להצביע על תכונות כגון טקסטורת עלווה עדינה, צבעים פסטליים "דהויים" פרחים קטנים, צימוח איטי ומרוסן, וכמובן, צריכת מים נמוכה. שימוש בלעדי בצמחייה העונה על הגדרות אלו אינו תנאי הכרחי, אך הוא יכול לתרום תרומה משמעותית מאד לאופיו של הגן.

6. קנה מידה קטן:

במציאות של הארץ, שבה חלקות קרקע לבנייה פרטית הולכות וקטנות, הולכת וגדלה חשיבות קנה המידה בתכנון הגינה. כדי להפיק את המרב משטח נתון, וזאת מבלי לדחוס ולסתום את כל חלל הגינה, יש להקטין במידת האפשר את המרכיבים השונים. כך ניתן להשיג יותר עניין ויותר התרחשויות ביחידת שטח נתונה. הצמחייה הים תיכונית, שנוטה מטבעה להיות קומפקטית יותר ובעלת טקסטורה עדינה, מתאימה במיוחד למטרה זו. גם הצימוח המרוסן, שאינו משתלט על כל סביבתו, מאפשר להשתמש באלמנטים דוממים קטנים יותר, מבלי שהם ייעלמו מתחת לצמחייה.

7. השקיה נכונה:

ההרגל להשקות ולדשן את הגינה בשפע ולעיתים קרובות, הוא אחד המכשולים העיקריים להצלחת גן ים תיכוני. צמחים ים תיכוניים רבים לא יצליחו לשרוד בתנאים אלו. כדוגמא, ניתן להזכיר צמחי בר כמו מרווה משולשת ומיני לוטם שברוב המקרים לא ישרדו בהשקיה תכופה אפילו קיץ אחד, צמחים ים תיכוניים אופייניים רבים כמו זנים שונים של רוזמרין ואזוביון, מגלים אף הם רגישות לעודפי השקיה. צמחים רבים אחרים אמנם ישרדו, אך לא ימצו את מלוא יופיים, בתנאים של השקיה מרובה. כפי שכבר הזכרנו, גן ים תיכוני אמיתי מצריך מידה מסוימת של איפוק ושל סבלנות. יש להתאים את מערכת ההשקיה להשקיות מעטות יחסית אך עמוקות, ולאפשר לאדמה להתייבש ולהתאוורר, גם אם הדבר כרוך בהתפתחות קצת יותר איטית של הגינה.

ורבנה ריג'ידה מארגנטינה, בולבין כתום מדרום אפריקה, ומרוות גרג מטקסס, מדברים כולם בשפה ים תיכונית אחת...

למה זה טוב?

מעבר להעדפות אסתטיות ותלויות אופנה, מציע הגינון הים תיכוני מספר יתרונות אובייקטיביים ברורים. גן ים תיכוני הוא בראש ובראשונה גן יציב, העונה מהרבה בחינות להגדרה של גן אקולוגי. בתור שכזה, הוא דורש פחות גיזומים, פחות החלפה של צמחים, פחות ריסוסים, פחות הוספה של חומרי דשן, וכמובן פחות השקיה. כל אלה יחד מסתכמים בפחות פגיעה בסביבה, וכמובן, בפחות עבודה ועלויות כספיות. ניתן גם להעיז ולומר שהחיפוש אחרי סגנון גינון המחובר לזמן ולמקום איננו רק אופנה חולפת אלא שלב חשוב בהתבגרות ובהבשלת תרבות הגינון בארץ.

עוזי בן-צבי – משתלת נטרף